

Карач А.У.
БЕЛАРУСКАЯ НУМІЗМАТЫКА:
СУЧАСНЫ СТАН І ПЕРСПЕКТЫВЫ РАЗВІЦЦЯ

Нумізматыка – гэта дапаможная гістарычная дысцыпліна, якая вывучае гісторыю грашова-вагавых і манетных сістэм, характар іх узаемадзеяння і ўзаемаўплыву ў працэсе эканамічных, палітычных і культурных кантактаў этнасаў і дзяржаў; грашовае абарачэнне і яго ўзаемасувязі з таварнымі рынкамі; арганізацыю і тэхніку манетнай вытворчасці; станаўленне і эвалюцыю манетнага права; грашовыя рэформы; працэсы скарбаутварэння і іх прычыны [9, с. 3]. Такое азначэнне нумізматыцы даў доктар гістарычных навук, прафесар-нумізмат Валянцін Навумавіч Рабцэвіч. Пасля таго, як ён, вучоны з еўрапейскім імём, пайшоў з жыцця, мясцовая нумізматыка асірацела. Створаны ім мюнцкабінет на гістарычным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта стаў выдатнай навуковай нумізматычнай пляцоўкай для студэнтаў і даследчыкаў. Шкада, што пасля сябе ён не пакінуў навуковай школы і не падрыхтаваў ніводнага кандыдата навук, які б абраў тэму дысертацыі, звязаную з нумізматыкай. Супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, кандыдат гістарычных навук, прафесійны нумізмат Шаміль Іршатавіч Бекцінееў таксама не можа ганарыцца сваімі паслядоўнікамі.

Беларуская нумізматыка, як навука, знаходзіцца сёння ў падвешаным стане. Значным сведчаннем таго, што асобны навуковы накірунак развіваецца, з’яўляецца колькасць навуковых выданняў. Апошнія беларускія манаграфічныя даследаванні датуюцца 1995 г. Аўтарства іх, канешне, належыць В.Н. Рабцэвічу [9; 10]. Чарговую манаграфію давялося чакаць амаль 20 гадоў – у 2014 г. пабачыла свет кніга Ш.І. Бекцінеева [1]. Даследаванні прысвечана грашоваму абарачэнню на тэрыторыі Беларусі ў IX–XVI стст. На падставе ўсіх сабраных звестак, аўтар робіць спробу аналізу грашовых сістэм, выпрацоўваючы ўласную арыгінальную перыядызацыю грашовага абарачэння на нашых землях, якая на сённяшні дзень з’яўляецца найбольш падрабязнай і дакладнай. Кожная грашовая адзінка IX–XV стст., сустракаемая ў крыніцах і дакументах, аднесена да пэўнай грашовай сістэмы. На працягу ўсяго даследавання аўтар вылічвае разменны курс розных грашовых адзінак адносна адна адной. Вялікую цікавасць уяўляе складзены аўтарам каталог і карты манетнага знаходак IX–XVI стст. з тэрыторыі Беларусі, якія займаюць значную частку даследавання. Аднак, на наш погляд, манаграфія атрымалася неадназначнай. З аднаго боку, аўтар сабраў вялікую колькасць звестак і матэрыялаў, з другога – спосаб падачы гэтых звестак не вытрымлівае ніякай крытыкі. Пытанні і праблемы, якія закраналіся ў першых главах, на наш погляд, атрымаліся адносна добра і ўсебакова разгледжанымі, чаго нельга сказаць пра апошнія главы. Некаторыя тэмы пададзены аднабакова без шырокага аналізу крыніц. Неаднаразовыя паўторы цэлых частак тэксту, шматлікія памылкі, блытаніна ў фактах і дадзеных – усё гэта змяняе навуковую вартасць выдання. Несумненны мінус дадзенай працы ў тым, што аўтар не здолеў сабраць увесь матэрыял па тэме (гэта асабліва тычыцца новых даследаванняў па нумізматыцы) і вельмі часта абапіраўся на састарэлыя звесткі і матэрыялы. Падрабязны аналіз гэтай манаграфіі – тэма нашай рэцэнзіі, якая пабачыць свет у бліжэйшым нумары навуковага часопіса “Białoruskie Zeszyty Historyczne”. І, усё ж такі, з’яўленне такой манаграфіі – гэта несумненны ўнёсак у развіццё ведаў па эканамічнай гісторыі Беларусі.

Адзначым, што толькі ў дзвюх беларускіх ВНУ (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў) зараз выкладаецца спецыяльны курс “Нумізматыка”. На гістарычных факультэтах іншых ВНУ, на жаль, такой асобнай дысцыпліны няма. Калі б пры падрыхтоўцы будучых гісторыкаў больш увагі ўдзялялася выкладанню нумізматыкі, магчыма, мы б мелі больш зацікаўленых людзей, якія ў будучым сталі сапраўднымі прафесіяналамі-даследчыкамі ў галіне нумізматыкі.

Вялікую праблему стварае адсутнасць у Беларусі спецыялізаванага нумізматычнага выдання, якое садзейнічала б папулярызацыі нумізматыкі як навукі і дапамагала станаўленню новых даследчыкаў. У суседніх краінах такіх выданняў даволі шмат: у Літве (“Numizmatika”), ва Украіне (“Львівскі нумізматичні записки”, “Нумізматика и фалеристика”), Польшчы (“Biuletyn Numizmatyczny”, “Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne”, “Lubelskie Wiadomości Numizmatyczne”, “Przegląd Numizmatyczny”, “Wiadomości Numizmatyczne”, і інш.), Расіі (“Нумизматика”, “Нумизматический альманах”, “Средневековая нумизматика Восточной Европы” і інш.). Часопіс

Нацыянальнага Банка РБ (НБ РБ) “Банкаўскі веснік” прымае да публікацыі артыкулы па нумізматыцы, аднак, мясцовыя калекцыянеры і нумізматы не актыўна карыстаюцца такой магчымасцю.

Найбольш вопытных нумізматаў, музейных работнікаў і выкладчыкаў ВНУ аб’ядноўвае ГА “Беларускае нумізматычнае таварыства” (ГА “БНТ”), офіс якога знаходзіцца ў Гародні. Асноўная мэта, якую паставіла перад сабой ГА “БНТ” заключаецца ў наступным: “Садзейнічаць найбольш поўнаму засваенню грамадзянамі краіны гісторыка-культурнай нумізматычнай спадчыны, якая спрыяе развіццю пачуцця патрыятызму і нацыянальнай самасвядомасці”. На сённяшні момант больш за 120 чалавек з’яўляюцца чальцамі ГА “БНТ”.

Таксама ў Беларусі няма выдання, у якім бы была сабрана ўся інфармацыя па выяўленых грашовых скарбах. Адзінкавыя працы па асобным тэрыторыям і перыядам былі апублікаваны ўсё тым жа В.Н. Рабцэвічам [6, с. 216–513; 7, с. 128–134; 8, с. 179–186; 15, с. 211–239] і Ш.І. Бекцінеевым [1, с. 346–452]. Трэба адзначыць, што ў нашых суседзяў па агульнай гістарычнай спадчыне такія каталогі знаходак даўно ёсць [11; 12; 13; 14]. Інвентары скарбаў дазваляюць прасачыць асаблівасці грашовага абарачэння і ўявіць ролю тых ці іншых манет на вывучаемай тэрыторыі. Старшыня ГА “БНТ” В.І. Какарэка збірае інфармацыю па знаходках скарбаў з тэрыторыі Гродзенскай вобласці. Большасць такіх месцаў была даследвана ім асабіста: ён апытваў сведак, фатаграфавалі само месца знаходкі скарба і збіраў рэшткі манет

(у тых выпадках, калі яны засталіся ў людзей ці ў зямлі). Шкада, што пакуль уся гэтая найкаштоўнейшая інфармацыя застаецца не апублікаванай.

На сённяшні дзень беларуская нумізматычная навука большай часткай застаецца “аматарскай”. Людзі, якія займаюцца вывучэннем розных накірункаў нумізматыкі не з’яўляюцца прафесійнымі вучонымі. Аднак і іх унёсак у развіццё гэтай дапаможнай гістарычнай дысцыпліны даволі значны. Сярод іх варта адзначыць такія імёны, як Ю.Л. Барэйша, Дз.У. Гулецкі, В.І. Какарэка, В.А. Малержык, І.М. Шталенкоў і шэраг іншых. Сярод беларускіх нумізматаў ёсць і выкладчыкі ВНУ, супрацоўнікі розных навуковых устаноў і музеяў – А.М. Баюра (грашовае абарачэнне на Беларусі ў XIX–XX стст.), Ш.І. Бекцінееў (нумізматыка Беларусі перыяду Сярэднявечча), В.Ф. Калясінскі (медальернае мастацтва, баністыка), А.У. Карач (нумізматыка ВКЛ 1492–1570 гг.), В.А. Кабрынец (расійскія дротавыя манеты на тэрыторыі Беларусі), І.Н. Колабава (нумізматыка Беларусі перыяда Расійскай Імперыі), Ю.П. Латушкова (грашовае абарачэнне ў часы Грамадзянскай вайны), І.Ф. Масько (нумізматыка Беларусі канца XV–XVI стст.), В.М. Сідаровіч (антычная і ранняя сярэднявечная нумізматыка на тэрыторыі Беларусі), В.А. Шышанаў (нумізматыка Беларусі перыяда Расійскай Імперыі), У.А. Юргенсон (грашовае абарачэнне ВКЛ XVII–XVIII стст.) і інш.

Аднак, нягледзячы на цяжкасці, беларуская нумізматыка працягвае развівацца. У першую чаргу дзякуючы канструктыўнай пазіцыі НБ РБ, які рэгулярна (раз на два гады), пры падтрымцы ГА “БНТ”, арганізуе і праводзіць нумізматычныя канферэнцыі ў Мінску. Варта адзначыць, што ў 2006 г. адчыніў дзверы Музей НБ РБ, у якім на аснове рэальных нумізматычных экспанатаў былі адлюстраваны ўсе перыяды грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі [5, с. 43–47]. Велізарная заслуга ў гэтым належыць стваральніку і дырэктару музея І.Ф. Масько. Таксама НБ РБ пастаянна выпускае новыя памятныя манеты, якія вельмі часта становяцца пераможцамі і лаўрэатамі міжнародных конкурсаў. У БДУ ужо другі раз праведзены навуковыя чытанні, прысвечаныя памяці В.Н. Рабцэвіча. Такія нумізматычныя канферэнцыі, якія носяць статус міжнародных, безумоўна садзейнічаюць папулярнасці нумізматыкі, як навукі і ўзбагачаюць міжнародным вопытам беларускіх даследчыкаў-нумізматаў. Варта адзначыць, што і беларусы пастаянна прымаюць удзел у замежных нумізматычных форумах у Літве, Малдове, Польшчы, Расіі, Славакіі.

Трэба адзначыць, што сучасныя даследчыкі вельмі мала ўвагі ўдзяляюць працы з гістарычнымі крыніцамі і матэрыяламі, якія, несумненна, больш узбагацяць даследванні па нумізматыцы. У большай ці меншай ступені выключэннямі з вышэсказанага з’яўляюцца Ш.І. Бекцінееў, В.А. Кабрынец, Ю.П. Латушкова. Значны патэнцыял ёсць у даследваннях па гісторыі грашовага абарачэння, грашовых эмісій і сістэме грашовага ліку на тэрыторыі Беларусі у XVI–XVIII стст. Вельмі цікавым накірункам для даследванняў з’яўляецца феномен фальшываманетніцтва і яго роля у грашовым абарачэнні на нашых землях. Недадаткова вывучана месца і роля іншаземных манет на мясцовых рынках. У суседніх краінах развіваюцца аб-

салютна новыя накірункі даследванняў, якія звязаны з цесным узаемадзеяннем нумізматыкі і іншых навук. Напрыклад, ва Украіне ўжо даволі шмат навуковых прац, звязаных з вывучэннем металу саміх манет, іх пробы і спосабаў падробак манет [2–4]. У Беларусі такія даследванні толькі пачынаюць з’яўляцца.

1. Бектинеев, Ш. И. Денежное обращение на территории Беларуси в IX – XVI веках: нумизматические исследования / Ш. И. Бектинеев. – Мн. : Беларуская навука, 2014. – 509 с.
2. Бойко-Гагарин, А. С. Фальшивые монеты в денежном обращении южных земель ВКЛ во время правления князя Витовта Кейстуовича и технологии их производства / А. С. Бойко-Гагарин // Междунар. нумизмат. конф. “Нумизматические коллекции: наследие исторической Литвы и связанных с ней стран – открытия для просвещения и науки” : тез. докл., Вильнюс, 23–25 мая 2012 г. – Вильнюс, 2012. – С. 164–168.
3. Бойко-Гагарин, А. О фальсификатах редких литовских грошей короля Сигизмунда III Вазы / А. Бойко-Гагарин // Al XIV – lea simposion de numismatica. Dedicat aniversarii a 20-a a leului moldovenesc: Progr. sirez. comunic., Chisinau, 25–29 sept. 2013 / com. org.: Ana Boldureanu (pres.), Adelaida Chiroasca, Lilia Dergaciova [et al.]. – Ch.: Museul Nat. de Istorie a Moldovei, 2013. – S. 42–43.
4. Бойко-Гагарин, А. О фальсификатах трансильванских грошей князя Габриэля Батория (1608–1613) / А. Бойко-Гагарин // Другія Навуковыя Чытанні памяці прафесара Валянціна Навумавіча Рабцэвіча (1934–2008) : прагр. і тэз. дакл., Мінск-Нясвіж, 26–28 ліст. 2014 / Мн., 2014. – С. 37–39.
5. Масько, И. Музей открыт, добро пожаловать / И. Масько // Банкаўскі веснік. – 2006. – № 28. – С. 43–47.
6. Рябцевич, В. Н. Топография монетных кладов Белоруссии: дис. ... канд. ист. наук: 12.00.01 / В. Н. Рябцевич. – Ленинград, 1965. – 576 с.
7. Рябцевич, В. Н. К вопросу о денежном обращении западнорусских земель в XIV – XV вв. / В. Н. Рябцевич // Нумизматика и сфрагистика. – 1965. – № 2. – С. 121–134.
8. Рябцевич, В. Н. Денежное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Белоруссии в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумизматика и сфрагистика. – 1968. – № 3. – С. 168–187.
9. Рябцевич, В. Н. Нумизматика Беларуси / В. Н. Рябцевич. – Минск : Польша, 1995. – 687 с.
10. Рябцевич, В. Н. Росийско-“Польские” монетные эмиссии эпохи Петра I / В. Н. Рябцевич. – Тольятти : АвтоВАЗбанк, 1995. – 312 с.
11. Ivanauskas, E. Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387 – 1850 m. Coins and counters in the graveyards of Lithuania 1387–1850 / E. Ivanauskas. – Vilnius: Savastis, 2001. – 226 p.
12. Kotlar, M. Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materiały / M. Kotlar. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. – 320 s.
13. Męcłewska, M. Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL. Inwentarz / M. Męcłewska, A. Mikołajczyk. – Warszawa: Polskie towarzystwo archeologiczne i numizmatyczne, 1983. – 190 s.
14. Męcłewska, M. Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski: inwentarz II / M. Męcłewska, A. Mikołajczyk. – Wrocław: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1983. – 335 s.
15. Mikołajczyk, A. Skarby monet z XVI, XVII, i XVIII wieku zanotowane na byłym obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Materiały do inwentaryzacji / A. Mikołajczyk // Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria numizmatyczna i konserwatorska. – 1985. – № 5. – S. 129–196.
16. Rjabcevic, V. N. Skarby monet z XVI i XVII wieku na terenie obwodu brzeskiego i grodzieńskiego Białoruskiej SRR / V. N. Rjabcevic // Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria numizmatyczna i konserwatorska. – 1986. – № 6. – S. 211–239.